hejmar 58 - Bihar 2016

KURMANCÎ

rojnameya taybetî ya Enstîtuya kurdî ya Parîsê li ser pirsên zaravayê kurmancî

Min ev nivîsî ne ji bo sahibrewacan
Belkî ji bo biçûkêd Kurmancan

Ehmedê Xanî
(Sedsala XVII)

Civîna Hewlêrê

Civîna Kurmancî ya 58an vê carê li Hewlêrê, paytexta başûrê Kurdistanê, di navbera rojên 21 - 28.05.2016an de li dar ket.

Hewlêr bajarekî gelekî kevn e û xwedî dîrokeke dûr û dirêj e. Despêka wê, li gor hindek çavkanîyan, diçe heta 7-8 hezar salî berî niha. Navê wê di dema sumerîyan de wek Urbîlium derbas dibe. Ev nav di dema asûrîyan de bûye Urbîlîm û piştre Arbêla. Bi dû re, di zimanê suryanî de bûye Arbêl, bi erebî Erbîl û ji wir jî di kurdî de bûye Hewlêr /Hevlêr.

Hewlêrê di bin destê sumerîyan, asûrîyan, medîyan, axîmenîdîyan, makedonîyan, partîyan, sasanîyan, selçûq û osmanîyan de roleke mezin lîstîye. Bûye devereke gelekî girîng û stratejîk. Bi wext re bûye bajarekî pirrengî, hembêza xwe ji gelek netewe û dîyanetan re vekirîye. Niha tê de ev pirneteweyî û pirdînî her berbiçav e. Neteweyên cuda cuda û dîn û dîyanetên cihêreng her bi hev re wek bira dijîn. Bajar nimûneyeke gelekî baş ya pêkvejîyanê dinimîne.

Desthilatdarîya kurdî dixebite ku ev pêkvejîyana her berdewam be, hevwelatîyên wê û yên başûrê Kurdistanê her di vê rêyê de têdikoşin û nîşan didin ku ji vê prensîpê nehêne xwarê.

Me bi dirêjahîya civînê ev hewa tenefus kir, di vê atmosferê de, bi kar û xebata xwe ve mijûl bûn. Di gel xeterîyên terorê, gefa Da'işê û krîza aborîyê em bi serbilindî li wir man û bi serbilindî vegerîyan. Lê dilê me ma her li wir, di gel birayên me.

Di vê civînê de li ser babetên têvel yên wek Balindeyên Kurdistanê, Faûna (heywan), Flora (gulûgîya), Termînolojîya pizîşkî, Çêkirina benî, bastêq û helîlan, Hin peyvên kêmnas/ nenas û Peyvên ji pirtûkên Xelîfe Ûsiv hat kar kir.

Ev hevalên han di civînê de beşdar bûn: Rênas Awdal (Zaxo), Mistefa Aydogan (Mêrdîn), Omîdê Mistefayê Celalî (Bazîd), Lezgînê Çalî (Barzan), Elîşêr (Wan), Ehmedê Dirihî (Çewlik), Hemîd Kiliçaslan (Mêrdîn), Eyûb Kiran (Qerejdax), Mehmûd Lewendî (Qerejdax), Emîn Narozî (Batman), Fadil Omer (Dihok), Zinar Soran (Dêrik), Têmûrê Xelîl (Rewan), Îsmaîl Şahîn (Sêmêl), Reşo Zîlan (Agirî).

Encamên xebata civînê li jêrê têne pêvkêş kirin.

Termsaziya pizîşkî bi kurdî

- V -

Amadekar: Lezgînê ÇALÎ

kurdî	turkî	fransizî	îngilîzî
kîmyaçare	kemoterapi	chimiothérapie	chemotherapy
kur	erkek çocuk, oğlan	garçon	boy
kurî	eksen	**axe**	axis
laşnasî	anatomi	anatomie	anatomy
mîrxiçik, mîrkute, mîrkutok, xwirîyên avî	suçiçeği	varicelle	chicken pox
hinavbînî	endoskopi	endoscopie	endoscopy
hinavbînk	endoskop	endoscope	endoscope
navdilkulî	endocardit	endocardite	endocarditis
neberdêrî	kısırlık	infertilité	infertility
neşterkar	cerrah	chirurgien	surgeon
neşterkarî	operatörlük, cerrahlık, cerrahlık ilmi	chirurgie	surgery
tanedêr	pirojenik olmayan, hararet oluşturmayan	non pyrogène	nonpyrogenic
nîşan	işaret	signe	sign
nûciwan	genç	adolescent	adolescent
nûza	yenidoğan	nouveau-né	neonate
nûzayane	neonatal	néonatal	neonatal
pizîşkê çavan	göz doktoru	ophtalmologue	ophthalmologist
pizîşkîya çavan	göz doktorluğu	ophtalmologie	ophthalmology
pankurm	tenya	ténia	tape worm
panpejîk	birkaç ülkeye yayılan, yaygın	pandémique	pandemic
pizîşkê zarokan	çocuk doktoru, pediyatrist	pédiatre	pediatrist
pizîşkîya zarokan	pediyatri, çocuk doktorluğu	pédiatrie	pediatrics
pejîk, şof	salgın hastalık	épidémie	epidemy
pejîknas	epidemiyolojist	épidémiologiste	epidemiologist
pejîknasî	epidemiyoloji	épidémiologie	epidemiology
perçivtin, perçifîn	ödem	œdème	oedema
perçivtî, perçifî	ödemli	œdémateux	oedematous
perdemêjî	beyin zarı	méninge	meninges
perdemêjîkulî	menenjit	méningite	meningitis
pest	basınç	pression	pressure
pesta xwînê	tansiyon	tension	blood pressure
pesta çavî	göz tansiyonu	tension oculaire	intraocular pressure
pestandî	sıkıştırılmış	pressurisé	pressurized
pestandin	sıkmak, basıncını ayarlamak	pressuriser	to pressurize
pestpîv	sfigmomanometre, barometre	sphygmomanomètre, baromètre	sphygmomanometer, barometer
pis	erkek oğlan	fils	son
pişkulî, sîkulî, pişikkulî, satilcan	pnemonit, akciğer iltihabı, zatürye	pneumonie	pneumonitis
pizîşk	doktor	docteur	physician
pizîşkî	tıbbi	médical	medical
pizîşkî	tıp	médecine	medicine (science)
riskîyan	sedimantasyon	sédimentation	sedimentation of a solution, sedimentation
saxlem, tendurist	sağlıklı	sain, en bonne santé	healthy
saxlemî, tenduristî	sıhhiye, sağlık	santé	health
şilemenî	sıvı, akıcı	liquide	liquid
sinêle, sengele	genç, delikanlı	adolescent	teenager

sinêletî	gençlik, delikanlılık	adolescence	teenage
sîngkulî	zatürrye	pneumonie	pneumonia
şîrxwerî	bebeklik dönemi	petite enfance	infancy
şîrxwer, berşîr, pit	bebek	bébé	infant
sorgok	alyuvar	érythrocyte, hématie	erythrocyte
sorîlank	dölüt, fetus	foetus	fetus
spîgok	akyuvar	leucocyte	leukocyte
stewr	steril	stérile	sterile
stewrandin	1. sterize etmek, 2. sterilizasyon	1. stériliser, 2. stérilisation	1. sterilize, 2. sterilization
stewrî	sterilik	stérilité	sterility
şû, mêr	koca	mari	husband

Faûna
Semender, beq, req, kûsî

Amadekar: Eyûb SÎNAN KIRAN

SEMENDER

kurdî	latînî	tirkî	fransizî	îngilîzî
semenderê Colemêrgê	*neurergus strauchi*	Hakkari semenderi	salamander de Hakkari	Hakkari's potted newt
semender	*salamandra salamandra*	lekeli semender	salamander de feu	fire salamander
semenderê Ûrmîyê	*neurergus crocatus*	Urmiye semenderi	salamander d'Ourmieh	Lake Urmia newt
semenderê Kurdistanê	*neurergus microspulotus*	Kürdistan semenderi	salamander du Kurdistan	Kurdistan newt

Semenderê Colemêrgê
Neurergus strauchi

Semender
Salamandra salamandra

Semenderê Ûrmîyê
Neurergus crocatus

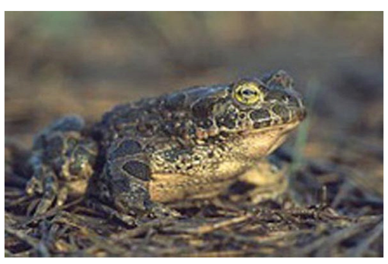
Semenderê Kurdistanê
Neurergus microspulotus

BEQ, REQ Û KÛSÎ

kurdî	latînî	tirkî	fransizî	îngilîzî
beqa bibelalûk	*bufo bufo*	sigilli kurbağa	crapaud commun	common toad
qurqurk	*bufo viridis*	gece kurbağası	crapaud vert	the european green toad
beqa dara	*hyla arborea*	ağaç kurbağası	rainette verte	common tree frog
beqseydik, beqa kesk	*hyla savignyi*	yeşil kurbağa	rainette européenne	european tree frog
beqa golan, beqbelûsk	*rana ridibunda*	ova kurbağasi	grenouille rieuse	marsh frog
beqa xetxetî	*rana camerani*	şeritli kurbağa	grenouille zébrée	stripped frog
req, sêlak		su kaplumbağa	tortue d'eau	pond tortle
reqê golan	*mauremys caspica*	hazer çizgili kaplumbağa	tortue de la mer Caspienne	Caspian turtle
reqê deqdeqî	*emys orbicularis*	benekli kaplumbağa	cistude	European pond turtle
reqê Feratê	*rafetus euphraticus*	Fırat kaplumbağası	tortue d'Euphrate	Euphrates softshell turtle
kûsî	*testudo graeca terrestris*	tosbağa	tortue, tortue terreste	common tortoise

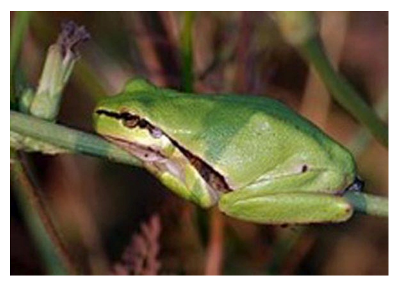
Beqa bibelalûk
Bufo bufo

Beq Qurqurk
Bufo viridis

Beqa dara
Hyla arborea

Beqseydik, beqa kesk
Hyla savignyi

Beqa golan, beqbelûsk
Rana ridibunda

Beqa xetxetî
Rana camerani

Reqê Golan
Mauremys caspica

Reqê deqdeqî
Emys orbicularis

Reqê Feratê
Rafetus euphraticus

Kûsî
Testudo graeca terrestris

Hin berhemên ji tirî

Amadekar: Hemîd KILIÇASLAN

Ez li mala Hecî Mihemed Bakay bûme mêvan û min pirsa mahsera - miştaxa ji Hecî û xanima wî kir. Mala Hecî li gundê Misûriyê di nav rez û erdê bav û kalên wan de, bi awayekî nûjen hatibû avakirin. Bi dilovanî heciyê (72) heftê û du salî û xanima wî Rûqiye ya ku di heman jiyê de bû, dest pê kirin, ji me re mijara kewdan, miştaxa û çêkirina benî û bastêqê vekirin. Qin bi qinê ve dikirin. Gava min li wan guhdarî kir, ew hest bi min re çêbû ku her wekî ez li nav rez im û me dest bi çêkirina benî - sîncoq û bastêqê kiriye. Carinan xanima Hecî, xwe li gemê dida û dikudand ku benîyên xwe di pelûlê de bike, lê Hecî bergiya wê dibirî û digot “hela raweste em hê nehatine wî delavî”. Her weha me roja 17ê gulana 2016an şevbuhêrkeke bi dilê xwe derbas kir.

Ji xwe tiriyê baş û xweşik di ber re dihêt çinîn û dihere bazarê. Payiza paşîn ew tiriyê ku nehatiye hevdan di mêwê de mayî, ketober dihêt hevdan. Navê vê hevdanê çinîn e. Helbet ew tirî bêtir tiriyê mezrone, yê şîreyê ye û di payiza paşîn de, di mêwê de û wek efara tirî, bi yek qutfên di mêwê de dimînin re ketober dihêne hevdan.

Dema em tiriyê mayî tevî berhev dikin, diçinin, em tînin miştaxa, dixin kîsan an telîsan, diesirînin, diguvêşin, ji bo ew keşmûna mayî baş zuha bibe, em wan guvişkên keşmûnê dixin mengeneyê diguvêşin da av tê de nemîne, zuha bibe.

Ew şîreya ku me ji tirî wergirtî, em dixin neqran. Li gora pirbûna şîreyê em hinek axa sipî dixin nav, tevlê dikin. Ew axa sipî ji bo dawerivandin û sipîkirina şîreyê ye. Bi gotineke din şîreya tirî bi wê axa sipî rafîne dibe. Navekî din yê wê axa sipî, axa dimsê ye.

Em paşê şîreya xwe dikewidînin. Kewidandin nîvkelî kirin e. Di wê nîvkeliyê de, dema gemara di nava şîreyê de ya bi ser dikeve, agir ji binê neqrê vedikişînin, em wê şîreya nîvkelî heta ku sar bibe, bicemide, di nav re tev didin, li hev dixin, bi vî awayî ew gemar dadinisile, xwe bera binî dide.

Dema şîre sar bû, cemidî û gemarê xwe bera binî da, em di ser re ya paqij diparzinînin, em wê şîreya paqij vedigerînin neqreke din, ji nuh ve agir dixin bin. Heta bi kel were, em dikelînin, dema bikele kef bi ser dikeve, em cara duduyan wê kefê ji ser diqeşêrin, em wê qeşartinê bi kevgîrê dikin.

Ger ew şîre ji bo bastêqê be, em hinek ard-arvan tev lê dikin, ya ji bo benîyan be ardê wê hinekî zêdetir e, qalindtir dibe.

Tasa yendo, ew tasa bi çembilê dirêj, ji me re tasa pîvana şîreyê ye. Wê şîreya arvan li nav ketî, ji bo nebe girêk, em di safokekê re diparzinin, li safokê dixin. Em wê şîreya paqij ku di safokê re hatiye parzinandin dîsa dixin neqra, didin ser êgir û heya dikele tev didin. Piştî kel pêket em hêdî, hêdî agir ji binê neqrê dibirin. Carinan em sêlekê dikin navbera êgir û neqrê û carinan em agir ji binî vedikişînin, da zêde nekele û nebe girêk û neşewite.

Dema pelûla me hazir bû, destpêkî em ji bo bastêqê bi kar tînin. Paçikên hêzar an naşor, cabonê baş ku me amade kirine, em du tasên yendo bera ser paçikê bastêqê didin, du kes wê pelûlê bi hosteyî li ser wî paçikî li hev vedigerînin û tenik lê belav dikin. Dema hê pelûl germ e em tenik di paçik didin, em nahêlin qalind bibe. Bastêqa peltenik û sipî ya baş e.

Benî-sîncoq jî bi eynî metodê ye. Pelûla beniya hinekî qalindtir ango tîrtir e. Ji bo tîrtir bibe hinek arvanê zêde dikeve nav. Em berê gwîzên xwe yên malê, ger xwemalî tune bin yên kirrînê, yên qenc em berî şkenandinê demekê dixin nav avê. Di avê de êvarekê an çend saetan dihêlin da ku di şkenandinê de qin hûr nebin. Em gwîzên xwe dişkênin, qinên xwe darvedikin, benikên qin pê ve darvekirî, bi aqûlan ve girêdidin, bi dar de dikin. Aqûl ew darikên serê wan çetelî ne û ji bo bidardekirinê bi kêr in. Li gora qalindbûnê em carekê an çend caran wan gwîzên darvekirî ku aqûl bi serê benikê beniya ve girêdayî, di pelûlê de dikin. Ew pelûla ji ber benî û bastêqê dimîne û nema bi kêr tê bera teştekê an ser siniyekê didin hinekî zuha dikin. Di pey re em bi kêran dîlim dîlimî dikin û wek kesme em hiltînin.

Ev pêzanînên ku min ji Hecî Mihemed û mala wan wergirtî anî û ji muxtarê Misûriyê, ji Mehmet Bakay re xwend da ku kêmaniyan bibînim û li agahdariyên xwe zêde bikim. Muxtarê me yê hêja pirr dilşad bû kêfa xwe gelekî anî û got; mala te ava te hemî tişt qin bi qinê vekiriye, pesnê nivîsa min da. Lê dîsa jî hin tişt min ji muxtarê xwe wergirt. Ez wan jî li vir pêşkêşî we hêjayan dikim.

Me berê, tiriyê xwe yê şîre li ser tahteke ku hewdekî ji keviran di binyê re çêkirî radixist. Me li ser wê tahtê di telîs û kîsan de ew tiriyê xwe diguvaşt. Ava wî tiriyî ango şîreya ji kîsan diherikî, dikete wî hewdî. Me ji wir bi satilan ew şîre bera neqran dida û dikewidand. Lê nuha em hewdên ji betonê çêdikin. Kewidandin yanî şîrgermî kirina şîreyê ku nivkelî dibû û qirş gemar bi ser diket. Me bi miqeşê ew gemar jî ser digirt. Me ew herrî, gemara ku ji şîreyê diqeşart dixiste kîsan û bi dar de dikir. Me satilek datanî binî ku ew av, şîreya ji kîs dadinisilî careka din li neqrê vedigerand. Ew herrî û pirrika di kîs de mayî êdî ya avêtinê bû, me dirijand. Kîsên xwe dişûşt û ji bo bikaranîna careke din hiltanî.

Min ji muxtar pirsa miqeşê kir; got doxa wê dirêj, serê wê fireh, girover û qulqulî ye ku bi wê kef û gil û gemar ji ser şîreyê digirtin ango wek Hecî Mihemed gotî diqeşartin. Tişta min jê fehm kir, kevgîra mezin e.

Her weha, muxtarê dilovan, kar û berpirsiyariyên xwe hemî li aliyekî hişt û bi pirsên min ve daket. Dilê xwe bijand vê xebata hêja û xwest ji dil alikariya min bike. Bi berdewamî, tevdan-lihevxistina şîreyê gelekî girîng dît ku divê bihête nivîsandin. Dema me ardê xwe, arvan diavêt nav şîreyê, me dest bi tevdanê dikir. Hem agir di bin neqrê de ye û hem jî em li ser hev bi darekî şîreyê li hev dixin. Divê agir nerm be, yanî ne agirekî gûrr be û li ser hev ew şîre were tevdan, lihevxistin. Darikê pelûlê, ew darê ku pê pelûlê li hev dixin, darekî wek doxa merrekê ye, serê wî befşikî, pan e. Serê wî darê befşikî carinan bi sifir ango bi paxir dihate kiras kirin da ku tama pelûlê xera neke. Em her serê wî darikê pelûlê li binê neqrê dibin û tînin da ku binî negire, nebe girêk û neşewite.

Beran, bêcik: darikên mêwan qul dikirin û darikên ziravtir tê re derbasdikirin, dixistin temtêla tişt û tebayên dilên wan dixwest, qinên gwîza dixistin qirika wan, bi gwîzan dixemilandin û di pelûlê de dikirin. Wek: beran, mirov, dîk hwd.

Qumaşk: Bi çirpiyên ji hinarê yan ji belalûkê şivên nerm wek sê xelekên girover di ser hev re li darikên **silêvî** li hev suwar dikirin. Dîsa bi gwîzan guluk pê ve dikirin, dixemilandin, çend caran di pelûlê dadikirin. Dibû selikeke ji pelûlê û ji gwîzan, pê dilê zarokan şad dikirin û carinan hundurê wê jî bi qin û çerezan dadigirtin.

Mewîj: Tiriyên di rez de dimînin didin hev, berhev dikin. Helbet tiryên mewîjan cihê ye. Jê re tiryê cînas dibêjin. Cînas cureyekî tiryên xweşik e, baş e, zû digihê, namîne payiza paşîn. Tiriyên mayî diçinin, tînin li miştaxan radixin, libên xerabe jê dineqînin. Yên paqij û neqandî bi hinek zeyta zeytûnan û ava bi ariya êzingan kelandî, dişon û dixin selikên çirpî. Ew tiriyên mewîjan yê paqij û neqandî, di wê sepetê de dikin û li miştaxê radixin. Heta ew tirî zuha bibe li ser miştaxan raxistî dimînin. Zuhabûn, li gora tîna rojê, ji hefteyekê heta bi deh rojan diajo. Piştî zuha bû, didin hev dîsa dixin selikan û ava paqij lê dikin, dişon. Piştî şûştinê li ser paçikên paqij radixin heta zuha dibe. Piştî zuhabûnê li serradê dixin, ji darik û kirşan paqij dikin û hiltînin.

kurdî	tirkî	fransizî	îngilîzî
dema kergê: dema mehserê	bağbozumu zamanı	période des vendanges	vintage season
mehser, masere, isle, ûsil, îsir	şırahane, üzüm şırasının çıkarıldığı yer	pressoir à raisin, emplacement du pressoir	the place where grapes are crashed to produce syrup
mehsere	üzümün sıkılarak şırasını çıkarma işlemi	pressurage	crashing or squeezing of the grapes to produce syrup
miştaxe	üzüm kurutma yeri	emplacement du séchage des raisins	a place where grape are left to dry in order to produce raisin
kewidandin	üzüm şırasını ısıtmak	bouillir le jus de raisin	to boil the grape juice
tirîyê mezrone	şıra üzümü	chasselas	chasselas
qutif, çirtim, siqil, tilmist	cıngıl	grapillon	a part of a cluster
şîre	şıra	jus de raisin pressé	concentrated syrup
efara tirî: paşerok	bağ bozumu artığı	résidus de vendanges	leftover of harvest
esirandin, givaştin	sıkmak	presser, pressurer	to squeeze
keşmûn, pap, simarte, sîmirte	posa	lie de raisin	dregs
neqir, niqre, dist	büyük kazan	chaudron	large cauldron
moçik	uzun sapli tas	louche	big and deep ladle
naşor, cabon, japon, çapon	amerikan bezi	étoffe en coton blanc	american cloth
aqûl, heçîk, çelake	çengel	crochet, croc	hook
miqeş, kefgîra mezin	büyük kevgir	grand écumoire	large skimmer
tiryê cînas	cins üzüm	variété de raisin de qualité	a noble sorts of grape
qin, kakil	ceviz, badem gibi yemişlerin içi	cerneau	kernel

Tirîyên mezrone chasselas grapes

***Helîl – kesme-pelît-peksîmet :** confection or delicacy made of grape juice and flour*

***Mewîj:** raisin*

***Dims – mot-doşav - difs:** boiled grape juice*

***Benî –meşlûr - orcix - sicûq - sincix - kome - şaran:** confection of nuts dipped in grapes juice*

Bastêq: fruit pulp dried in thin layers

Balindeyên li Kurdistanê

- II -

Amadekar: Îsmaîl TAHA ŞAHÎN

kurdî	latînî	tirkî	fransizî	îngilîzî
başkulok	*saxicola torquata*	taş kuşu	tarier pâtre, traquet pâtre	african stonechat
serqelûnk, belg, qîrik	*phoenicurus ochruros*	kara kızılkuyruk	rouge-queue noir	black redstart
bilbil, hizar	*luscinia megarhynchos*	bülbül	rossignol	nightingale
dûvsork, kurîsork, dûvsoran, bûkesor, dûbilindik, dûlesorik, kurîreprepînk, kurîfitfitînk, terîsorik, dwîhelînk, pitpitok, pit, boqsor	*cercotrichas galactotes*	çalı bülbülü, pas renkli çalı kızıl gerdanı	agrobate roux	rufous, tailed scrub robin
bersorik, berçêlsorik, binhefsorik, behefsorik, bûksoran, cwîsorik, melak, melasorik, qurimdar	*erithacus rubecula*	kızılgerdan	rouge-gorge	european robin
bindehlok	*cettia cetti*	kamış bülbülü	fauvettes des roseaux, phragmite, bouscarle de cetti	cetti's warbler
xiçik	*acrocephalus melanopogon*	bıyıklı kamışçın	lusciniole à moustaches	moustached warbler
çûçeşîn	*hippolais pallida*	ak mukallit	fauvette pâle	eastern olivaceous warbler
serreşik	*sylvia atricapilla*	karabaş ötleğen	fauvette à tête noire	eurasian blackcap
hejîrok	*sylvia borin*	boz ötleğen	fauvette des jardins	garden warbler
têltenbûrik	*scotocerca inquieta*	sürmeli çalı ötleğeni	dromoïque vif argent	streaked scrub warbler
sîçipk	*phylloscopus trochilus*	söğütbülbülü	pouillot fitis	willow warbler
çirkone, çilmêrik, çilmêre, dehlîk, bintanik, wincik	*phylloscopus collybita*	bayağı çıvgın	pouillot véloce	common chiffchaff
çeqçeqok, kezanok, çixçixk, çikçikan	*muscicapa striata*	benekli sinekkapan	gobe-mouche gris	spotted flycatcher
belakîtik, gumgumî	*ficedula albicollis*	halkalı sinekkapan	gobe-mouche à collier	collared flycatcher
poşîreşk, mamreşik, êtîmok:	*parus major*	büyük baştankara	mésange charbonnière	great tit
serşînk, seraşînok, xecxecok	*parus caerulus*	mavi baştankara	mésange bleue	eursaian blue tit
pispilk, tilîxwerk, dûvçinarik	*remiz pendulinus*	bayağı çulha kuşu	rémiz penduline	eurasian penduline tit
berkute, belîkute, berkure, belîşte, fiştik, toteber, toteberk	*sitta tephronota*	büyük kaya sıvacı kuşu	sittelle des rochers	persian nuthatch
kevirhilperk, teyirkê kevran	*tichodroma muraria*	duvar tırmaşık kuşu	grimpereau échelette	wallcreeper
çirçirok, çirçirk, çirçiradînk, garisok, cit, diç, sîlîl, hinbank	*emberiza calandra*	tarla kiraz kuşu	bruant proyer	corn bunting
çûka zer, zerwêleyê cehan, beyarok, çîçilo, çûkzer, çûçezer, tûtre'êl, zerolî, berzere	*emberiza melanocephala*	kara başlı çinte	bruant mélanocéphale	blackheaded bunting
kezwankelotik	*coccothraustes coccothraustes*	bayağı kocabaş	gros-bec, casse-noyaux	hawfinch
zengulîtik, zengilok, zengulîlat, zengilîle, kilîlmilîl, belingosik, serxûnik	*carduelis carduelis*	saka kuşu	chardonneret élégant	goldfinch
serstirîk, çûçika têvrîyan	*carduelis cannabina*	keten kuşu	linotte mélodieuse	common linnet
sivyankê çolê	*passer hispaniolensis*	söğüt serçesi	moineau espagnol	spanish sparrow
sêdidank	*petronia petronia*	kaya serçesi	moineau soulcie	rock sparrow
reşîşik, zerzûrî, gwîbijînk, reşwêle, reşolî, reşçêle	*sturnus vulgaris*	sığırcık	étourneau sansonnet	starling
teyirkulî, xezayî, xezayîk, xezalok	*sturnus roseus*	ala sığırcık	étourneau roselin	rosy starling
zerwêle, zerwêleyê şamî, zerwêlê xatûnî, zerêle, pîropîro, tuyotuyo, tiyopiyo, silobapîro	*oriolus oriolus*	bayağı sarıasma	loriot d'Europe	eurasian golden oriole
qirgurg, qira kelexan, qijak	*corvus corax*	karakarga	grand corbeau	common raven
qelereşk, kelebeş	*corvus corone*	leş kargası	corneille noire	carrion crow
qir, qirika belek, qirbelek, qelegewir, qirgewrik	*corvus cornix*	başlıklı karga	corneille mantelée	hooded crow
qirereşka ziyanan, qirereşik, qelexirab, qelexurav	*corvus frugilegus*	ekin kargası	corbeau freux	rook
qijqelank, qelqîşk, qelespîk, qelebask, qijqel, dûvdirêj, qijok	*pica pica*	avrupa saksağanı	pie bavarde	eurasian magpie
şirkak, kirrkak, kirrkewk, çilkak, alik	*garrulus glandarius*	bayağı alakarga	geai des chênes	eurasian jay
qaqîşk, qelqîj, qelqijk, qijyank, qaqwîşk	*pyrrhocorax*	kırmızı gagalı dağ kargası	crave à bec rouge	chough

Balindeyên malî

mirîşk	*gallus gallus domesticus*	tavuk	poule	chicken
'elok,'elelok, culux, qulî, qulîqulî, antax, mirîşka şamî, şamî, hindî	*meleagris gallopavo*	hindi	dindon sauvage	turkey
mirîşka fîr'ewnî	*numida meleagris*	yabani beçtavuğu	pintade de numidie	helmeted guineafowl

Hin bilindeyên biyanî yên naskirî

tawis	*afropavo congensis*	tavus	paon	peacock
totîk, tûtik, tolî	*psittacula krameri*	papağan	perroquet	parrot
kerdîkil	*Struthio camelus*	devekuşu	autruche	ostrich

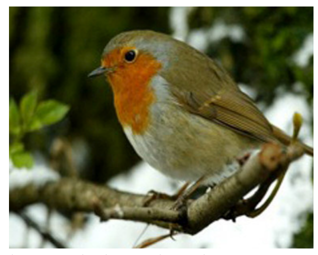
başkulok - *saxicola torquata*

serqelûnk, belg, qîrik - *phoenicurus ochruros*

bilbil, hizar - *luscinia megarhynchos*

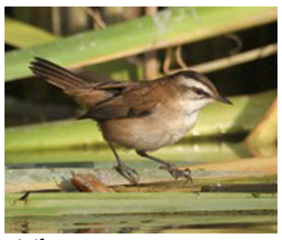
dûvsork, kurîsork, dûvsoran, bûkesor, dûbilindik, dûlesorik, kurîreprepînk, kurîfitfitînk, terîsorik, dwîhelînk, pitpitok, pit, boqsor - *cercotrichas galactotes*

bersorik, berçêlsorik, binhefsorik, behefsorik, bûksoran, cwîsorik, melak, melasorik, qurimdar - *erithacus rubecula*

bindehlok - *cettia cetti*

xiçik - *acrocephalus melanopogon*

çûçeşîn - *hippolais pallida*

serreşik - *sylvia atricapilla*

hejîrok - *sylvia borin*

têltenbûrik - *scotocerca inquieta*

sîçipk - *phylloscopus trochilus*

çirkone, çilmêrik, çilmêre, dehlîk, bintanik, wincik - *phylloscopus collybita*

çeqçeqok, kezanok, çixçixk, çikçikan - *muscicapa striata*

belakîtik, gumgumî - *ficedula albicollis*

poşîreşk, mamreşik, êtîmok - *parus major*

serşînk, seraşînok, xecxecok - *parus caerulus*

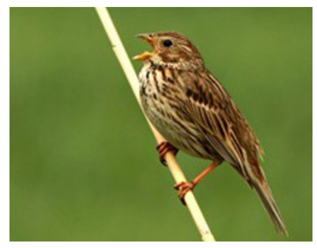
pispilk, tilîxwerk, dûvçinarik - *remiz pendulinus*

berkute, belîkute, berkure, belîşte, fiştik, toteber, toteberk - *sitta tephronota*

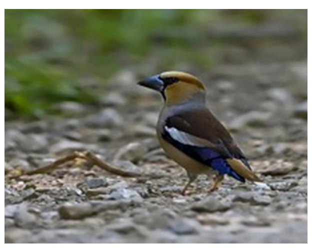
kevirhilperk, teyirkê kevran - *tichodroma muraria*

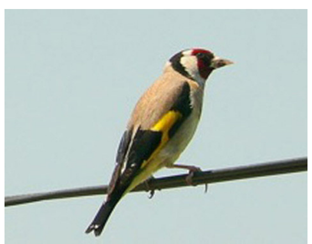
çirçirok, çirçirk, çirçiradînk, garisok, cit, diç, sîlîl, hinbank - *emberiza calandra*

çûka zer, zerwêleyê cehan, beyarok, çîçilo, çûkzer, çûçezer, tûtre'êl, zerolî, berzere - *emberiza melanocephala*

kezwankelotik - *coccothraustes coccothraustes*

zengulîtik, zengilok, zengulîlat, zengilîle, kilîlmilîl, belingosik, serxûnik - *carduelis carduelis*

serstirîk, çûçika têvrîyan - *carduelis cannabina*

sivyankê çolê - *passer hispaniolensis*

sêdidank - *petronia petronia*

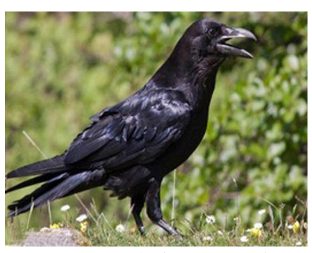
reşîşik, zerzûrî, gwîbijînk, reşwêle, reşolî, reşçêle - *sturnus vulgaris*

teyirkulî, xezayî, xezayîk, xezalok - *sturnus roseus*

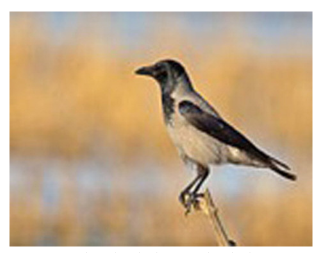
zerwêle, zerwêleyê şamî, zerwêlê xatûnî, zerêle, pîropîro, tuyotuyo, tiyopiyo, silobapîro - *oriolus oriolus*

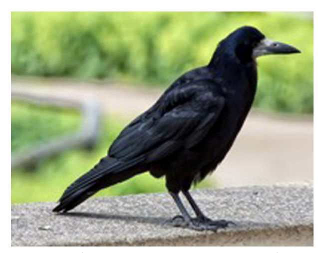
qirgurg, qira kelexan, qijak - *corvus corax*

qelereşk, kelebeş - *corvus corone*

qir, qirika belek, qirbelek, qelegewir, qirgewrik - *corvus cornix*

qirereşka ziyanan, qirereşik, qelexirab, qelexurav - *corvus frugilegus*

qijqelank, qelqîşk, qelespîk, qelebask, qijqel, dûvdirêj, qijok - *pica pica*

şirkak, kirrkak, kirrkewk, çilkak, alik - *garrulus glandarius*

qaqîşk, qelqîj, qelqijk, qijyank, qaqwîşk - *pyrrhocorax*

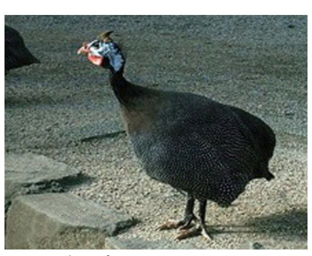
Balindeyên malî

mirîşk - *gallus gallus domes-ticus*

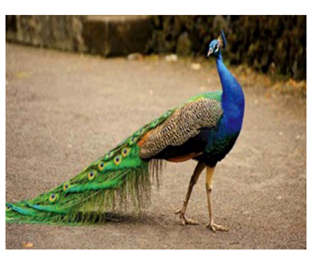

'elok,'elelok, culux, qulî, qulîqulî, antax, mirîşka, şamî, şamî, hindî - *meleagris gallopavo*

mirîşka fîr'ewnî - *numida meleagris*

Hin bilindeyên biyanî yên naskirî

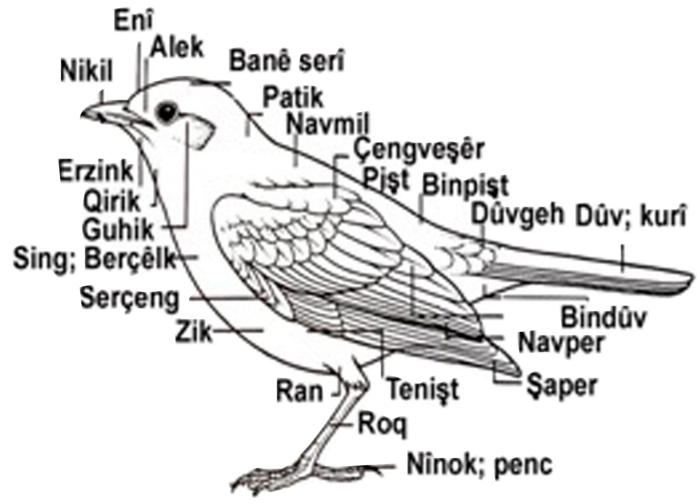
tawis - *afropavo congensis*

totîk, tûtik, tolî - *psittacula krameri*

kerdîkil - *struthio camelus*

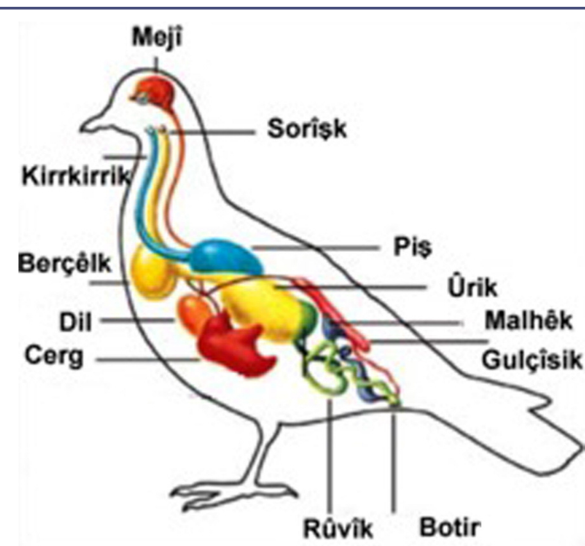
Endamên laşên çûkan

Amadekar: Îsmaîl TAHA ŞAHÎN

kurdî	tirkî	fransizî	îngilizî
enî	alın	front	front
alek, rû	yanak	joue	cheek
nikil	gaga	bec	beak
banê serî	tepe	sommet du crâne	top of head
patik	ense	nuque	back of the head
navmil	omuz	partie inter-scapulaire	interscapular area
pişt	sırt	dos	back
binpişt, qaçik	kuyruk sokumu	bas du dos	low back
dûv, kurî, boçik, terî	kuyruk	queue	tail
bindûv	altkuyruk	croupion	vent
şaper	uçuş tüyleri	rémige	primary remigez
tenişt, tehêl, kêlek	yan göğüs	flanc	flank
roq, çîp	kuş bacağının üçüncü bölütü	tarse	tarsus
penc	pençe	griffe	clow
ran, hêt	but	cuisse	thigh
zik	karın	ventre	belly
serçeng	kanat ucu	extrémité de l'aile	manus
berçêlk, qûtildank, bertork	kursak	jabot	crop
guhik	kulakçık	oreillette	auricle
qirik	boğaz	gorge	throat
erzink	çene	menton	chin

kurdî	tirkî	fransizî	îngilîzî
mejî, mêjî	beyin	cerveau	brain
sorîçk, sorsork	yemek borusu	œsophage	oesophagus
kirkirk	soluk borusu	trachée	trachea
berçêlk, qûtildank, bertork	kursak	jabot	crop
dil	kalp	cœur	heart
cerg, ciger, mêlak, kezeb	karaciğer	foie	liver
rûvîk, rovî, rûdî	bağırsak	intestin	intestine
botir, pind	kloak	anat. cloaque	cloaca
gulçîsk, gurçîsk, gurçik, guhçîlik	böbrek	rein	kidney
malhêk, hêkdank	yumurtalık	ovaire	ovary
ûrik, kursîdank, destarok, aşik	taşlık	gésier	gizzard
piş, pişik, sih, sîpelk	akciğer	poumon	lung

Hin peyvên kêmnas – nenas

- V -

Amadekar: Reşo ZÎLAN

kurdî	tirkî	fransizî	îngilîzî
navçît: benpork, pê kezîyên xwe girê didin	örük bağı	ruban pour nouer les nattes de cheveux	hair ribbon
navrewan: navran, di şalwar de sêkuja di navbera herdu lingan de	apışlık	entrejambe du pantalon, du pantalon bouffant	a piece of cloth in a trouser covering crotch
teberzîn	teber	hallebarde	halberd
nefsmezin: qure	havalı	arrogant, prétentieux	arrogant, self-important
nehêre	yayık	baratte	a churn
nîçkirin	fondip	action de boire (cul sec)	quaff
nîç kirin	fondip yapmak	boire (cul sec)	to quaff
niyas: nas	tanıdık	relation, connaissance	acquainted
berniyas, bernas	tanınan, bilinen	familier, connu	familiar, know
pale pûse: pel û pot, pizgur, pilî pirtî	pılıpırtı	bric-à-brac	junk, clobber
palebetalk: şeytanmijûlk, karbetalk, şivanşitexilînk	çalışan birini oyalamak veya dikkatini dağıtmak	chose ou élément qui distrait du travail, distraction	distractor or distraction from serious work
palor: palûl, mijane, mijank	kızağın boyunduruk bağlantı çubukları	bâtonnets de connexion de l'axe du traîneau	yoke's rod ?
paloş: pelax, pelex	kurutulmuş ot	herbe sèche	dryed gras
paşedîn	arı kovanlığı	rucher	apirary
pêberjêr	yokuş aşağı	descente	downhill
pêberjor	yokuş yukarı	montée	uphill
pêgirtek	1. merdiven korkuluğu, 2. parmaklık	rampe de l'escalier, ballustrade	1. staircase, 2. railing
pêhevraz	yokuş yukarı	montée	uphill
peletî: pele'ewir, pel, pelt, pelta ewir	bulut parçası	un bout de nuage	clouds part
pêrê: rêbizink, êkpê	patika	sentier, sente, sentier de chèvre	hiking ???
perese bûn: terebera bûn, tarovaro bûn, bijale bûn, pijale bûn, belawela bûn	darmadağın olmak	être sans dessus-dessous, être éparpillé	to be scattered
perese: terebera, tarovaro, bijale, pijale, belawela	darmadağın	éparpillé, en désordre	scatterd
pêvend kirin: aşle kirin, patrome (petreme, petirme, metirme) kirin	aşılamak	greffer, transplanter	to graft, transplant
pêvend	aşılama	greffe, transplantation	graft, transplant
pêxîk: taq	kör pencere	niche (dans le mur)	niche
bargîn: bargîr, beygîr	beygir	rosse, cheval de somme	packhorse

pêxim lê xistin: pêyê xwe lê xistin	sekte vurmak	empêcher, entraver, interrompre, suspendre	to impede, to interrupt, to block
pêxim	sekte	interruption, suspension, arrêt	standstill, failure, interruption
peyîk	peyk: şalvarda apışlık uzantısı	entre-jambe ample du pantalon bouffant	baggy part of a pair of shalvar
pîngal: hêlîvank, motik, pînekal	fol	pondoir	poultry nest egg
pîngaz	tavuğun yuva dışında yumurtladığı yer	lieu où les poules pondent à l’extérieur du nid	place the hen lays her eggs outside the nest
barîbûyî, bacêle	yuva dışında ya da gizli bir yerde yumurtlayan tavuk	poule qui pond hors du nid ou dans des endroits cachés	the hen that lays eggs out of her nest or in secret places
qeb xwastin: meydan xwastin	meydan okumak	défier	to challenge
qeb: hevrik	rakip	rival, concurrent	competitor
rax: best “raxa çêm”	yatak (ırmak vs için),	lit lit de rivière	 river bed
semax <filankes mirovekî semax e>	oturaklı, ağırbaşlı	sérieux, solennel, tenace (qqn est un homme sobre)	sober, solemn
sengolik: sengol, singol, singole	bir yaşını doldurmuş dana	veau d’un an	one year old calf
sengole	(mecazi) tonbul genç	adolescent dodu,	an obese teenager
sûs girtin: jeng girtin	paslanmak	rouiller	to rust
şatik (Qoçgirî)	ense	nuque	nape
şay	oyunda eş	partenaire de jeu	fellow-players
şeh	tüfekte fişeklerin sürülerek takılan yaylı altlık	chargeur à ressors d’arme à feu	magazine
şel: şîl: <şelek bûz> perçe	parça ”buz parçası”	morceau, motte « bloc de glace »	piece “a piece of ice”
şelal: firk, fir, sêrek	seyrek	clairsemé, espacé	sparse
şêrgul: bijîya şêr	aslan yelesi	crinière de lion	lion's mane
şetele: <şetele ket nav pêz>	1. çığ, 2. bela, felaket, musibet	1. avalanche, 2. calamité, désastre	1. avalanche, 2. trouble, calamity, disaster
şewe, şeb	göztaşı	sulfate de cuivre	copper sulfate
şewşibandin	yalpalamak	tituber, chanceler	to lurch
şirne: qîl, limbûz, lembûz, limûz	fil veya vahşi domuz dişi	défense (de sanglier)	ivory, tusks

Hin Peyv ji pirtûkên Xelîfe Ûsiv

- 1 -

Amadekar: Omîdê Mistefayê CELALÎ

kurdî	tirkî	fransizî	îngilîzî
Eqîda Îmanê			
tuneyî: çuneyî	adem, yok (yoktan)	néant	nothingness
xudanruh: giyandar	canlı varlık	vivant, être vivant	living being
destbilindkirin: destvegirtin, destraberkirin	dua için el açmak	le fait de lever les mains pour la prière	raising hends in prayers
adetî: ji rêzê, edetî	sıradan, bayağı, olağan	usuel, ordinaire	normal, ordinary
Xutbe			
dehyek: ji dehan yek	onda bir	un dixième	one tenth
Feraîz			
bêparî: zirbehrî, zirbarî	mahrum bırakma / etme	privation	deprivation
xudanferz: xwedanê pareke mîrateyê: mîratgir, mîratxwer, wêris	mirasçı, kalıtçı	héritier	heir
navdan: binavkirin	adlandırmak	nommer	to name
Teqrîz			
kûtxwer: kurtêlxwer	yiyici	vénal	venal
bêbiha: bêqîmet	değersiz	sans valeur, vil	worthless
xudanbiha: biqîmet	değerli	précieux, qui a de la valeur	worthy, valuable
kêmbiha	ucuz, değeri düşük	bon marché	cheap
palan: kurtan, semerê keran	semer	bât	packsaddle
pêç: şaşik <ji serî veke pêç û emamet, xudê nedaye wî bext û seadet>	sarik	turban	turban
bihîn= bihîstin <ger nebihin> ez dibihim, min bihî	duymak	entendre	to hear
nav mela: bi nav mela ye, qaşo mela	sözde molla	il n’a de mollah que le nom, soit disant mollah	so-called molla
bêçav: çavkor, kor, kore, nebîna	kör	aveugle	blind
payende: <dinya ne payende û baqî ye>	destek, dayanak	durable	enduring, eternal, long-lasting
can: ciwan <mizgîn li we be ey pîr û cana, çi kesê wê bixwîne dibe feqîh û zana>	genç	jeune	young
şorezar: şorekî, şorak, şoregeh	çorak arazi	terre infertile à cause de la salinisation	barren land
serece: cizama keran: <zen dikin li wan rabûye serce>	eşek cüzzamı	lèpre des ânes ”ils croyaient avoir contracté la lèpre des ânes”	leprosy of donkeys

Heşare

Amadekar: Eyûb Sînan KIRAN

kurdi	latînî	tirkî	fransizî	îngilîzî
heşare	*insectum*	haşere	insecte	ınsect
kurmê daran ê sor	*cossus cossus*	ağaç kızılkurdu	cossus, gâte-bois	larva of goat moth
kurmê daran ê zer	*zeuzera pyrina*	ağaç sarıkurdu	zeuzère du poirier	larva of leopard moth
spîyê gezoya bîstanan	*aphis gossypii*	pamuk yaprak biti	puceron du cotonnier	cotton aphid
spîyê gezoya gulan	*aphis rosae*	gül yaprakbiti(gül afidi)	puceron vert du rosier	rose aphid
spîyê pelên gûzan	*callaphis juglandis*	ceviz yaprak biti	puceron du noyer	walnut aphid
spîyê pelên teneyî (dexl)	*rhopalosiphum padi*	ekin yaprak bitleri		the bird cherry-oat aphid
spîyê simbilên (gulîyên) genimî	*sitobion avenae*	hububat yaprak biti	puceron du noyer	the english grain aphid
spîyê pelên genimî	*schizaphis graminum*	buğday yaprak biti	puceron de céréales	spring grain aphid
spîyê pelên xoxan	*myzus persicae*	şeftali yaprak biti	puceron vert du pêcher	green peach aphid
spîyê koka nîskan	*smynthurodes betae*	mercimek kök biti	puceron de la racine de lentilles	bean root aphid
kurmê baqilkan	*bruchus rufimanus*	bakla tohum böceği	charançon de pois	broad bean weevil
kurmê nîskan	*bruchus lentis bruchus ervi*	mercimek tohum böceği	zabre de graines de lentilles	lentil seed beetle
kurmê pelên genimî	*tinea granella*	buğday güvesi	teigne des grains	corn moth
kurmê koka teneyî (dexl)	*zabrus tenebrioides*	ekin kamburböceği	zabre des céréales	corn ground beetle
spîyê genimî	*sitophilus granarius*	buğday biti	charançon du blé	weat weevil
spîyê birincî	*sitophilus oryzae*	pirinç biti	charançon du riz	rice weevil
maşotê nokan	*heliothis dipsacea*	domates yeşilkurdu	leucanie	marbled clover
maşotê gûzika pembûyî	*helicoverpa armigera*	pamuk yeşilkurdu	ver de coton	cotton bollworm
maşotê pelên pembûyî	*spodoptera littoralis*	pamuk yaprak kurdu	noctuelle méditerranéenne	egyptian cotton leafworm
maşotê pembûyî	*spodoptera exigua*	çizgili yaprak kurdu	légionnaire de la betterave	beet armyworm
kurmê gindoran (petêx)	*myiopardalis pardalina*	kavun sineği	mouche de melon	melon fly
kurmê fistiqan	*eurytoma pistacia*	fıstık içkurdu		eurytoma
qoşnîla koka nîskan	*porphyrophora polonica*	mercimek kökkoşnili	chenille de lentilles	polish cochineal
kurmê şitlê sebzeyan	*agrotis segetum*	bozkurt	noctuelle des moissons	turnip moth
tevnepîrka pembûyî	*tetranychus urticae*	iki noktalı kırmızı örümcek	tétranyque à deux points,	twospotted spider mite.
tevnepîrka pembûyî ya sor	*tetranychus cinnabarinus*	kırmızı örümcek	araignée rouge du cotonnier	the carmine spider mite,
kurmê gûşîyên tirîyan	*lobesia botrana*	salkım güvesi	eudémis de la vigne	european grapevine moth
maşotê çêreyê	*pyrausta sticticalis*	çayır tırtılı	chenille des près	meadow caterpillar??
qimilê tûyan	*dolycoris baccarum*	dut kımılı	punaise des baies	sloe bug
kulîyê kesk	*tettigonia (locusta) viridissima*	yeşil çekirgeler	grande sauterelle verte	great green bush-cricket
kulîyê çolê	*schistocerca gregaria*	çöl çekirgesi	criquet pèlerin	desert locust
gûstêrk, teyîsteyîsok, teysok, stêrstêrok, agirstênk,zîqzîqok, baranbirk	*lampyris noctiluca*	ateş böceği	lampyre, ver luisant	glow-worm
spîyê gurîtîyê	*sarcoptes scabiei*	uyuzböceği	sarcopte	itch mite

Kurmê daran ê sor - *Cossus cossus*

Kurmê daran ê zer - *Zeuzera pyrina*

Spîyê gezoya bîstanan - *Aphis gossypii*

Spîyê gezoya gulan - *Aphis rosae*

Spîyê pelên gûzan - *Callaphis juglandis*

Spîyê pelên teneyî (danî) - *Rhopalosiphum padi*

Spîyê simbilên (gulîyên) genimî - *Sitobion avenae*

Spîyê pelên genimî - *Schizaphis graminum*

Spîyê pelên xoxan - *Myzus persicae*

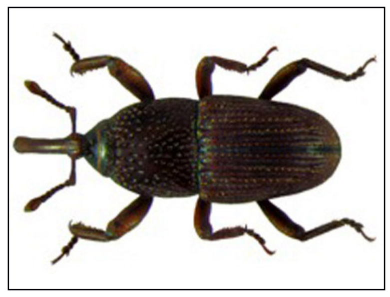

Spîyê koka nîskan - *Smynthurodes betae*

Kurmê baqilkan - *Bruchus rufimanus*

Kurmê nîskan - *Bruchus lentis*

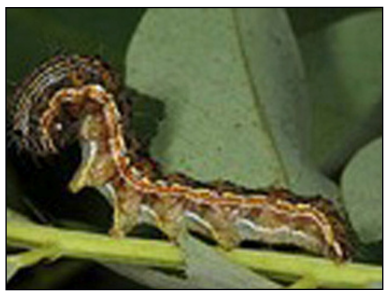

Kurmê pelên genimî - *Tinea granella*

Kurmê koka teneyî (dexl) - *Zabrus tenebrioides*

Spîyê genimî - *Sitophilos granarius*

Spîyê birincî - *Sitophilus oryzae*

Maşotê nokan - *Heliothis dipsacea*

Maşotê gûzika pembûyî - *Helicoverpa armigera*

Tevnepîrka pembûyî - *Tetranychus urticae*

Tevnepîrka pembûyî ya sor - *Tetranychus cinnabarinus*

Kurmê gûşîyên tirîyan - *Lobesia botrana*

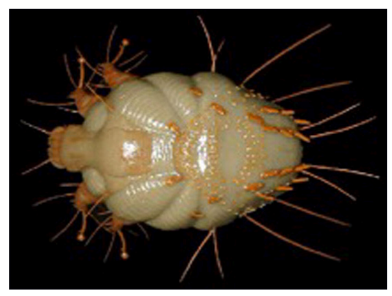

Maşotê çêreyê - *Pyrausta sticticalis*

Qimilê tûyan - *Dolycoris baccarum*

Kulîyê kesk - *Tettigonia (Locusta) viridissima*

Kulîyê çolê - *Schistocerca gregaria*

Gûstêrk - *Lampyris noctiluca*

Spîyê gurîtîyê - *Sarcoptes scabiei*

Hinek termên entomolojîyê

Amadekar: Eyûb Sînan KIRAN

kurdî	***latînî***	**tirkî**	**fransizî**	**îngilîzî**
şehmar, şemar, bijmar, şarmar, zîvzîve, hezarpê, çilpê, pirpêtk	*chilopoda*	çiyanlar	mille-pattes	milipede, centipede
kurmê toxuman	*bruchidae*	baklagiller biti	puceron des cosses	bean weevils
spîyê biqalik	*diaspididae*	kabuklu bitler	hémiptères	diaspididae, hemitera
goştxwer	*carnivora*	etçil	carnivore	carnivora
perwanegel	*lepidoptera*	kelebekker	lépidoptère	lepidoptera
mêşgel	*diptera*	çiftkanatlılar	diptère	diptera,fly
gûzika buhukan	*cocoon, pupa*	böcek mumyaları	cocon	cocoon, pupa
xerzê mêşan		sinek yumurtaları	œuf de moustique	musquito eggs
kurmê daran	*cossidae*	ağaç güvesi	zeuzère	cossidae
spîyê pelên nebatan	*aphididae*	yaprak biti	aphydés	aphididae
neçîrvan	*predator*	avcı	prédateur	predator
heşerexwer	*insectivorous*	böceklerle beslenen	insectivore	insectivore
giyaxwer	*herbivor*	otçul	herbivore	herbivore

Gulûgîyayên Kurdistanê

- I -

Amadekar: Ehmedê DIRÎHÎ

Termînolojîya zanistî ya botanîk û gulûgîyayan xwedî zimanekî pir taybetî ye. Di vê zanistê de her gulûgîyayek xwedî çend navên lipeyhev in. Bo nimûne, wek navê malbatê, navê wan yên xweser, navên varyetê û paşnavê wan.

Gava ku gulûgîyayeke nû yan jî cureyeke wê ya nû tête dîtin, eger berê navê vî cureyî tune be, navê wê yê zanistî li gor prensîpeke zanistî û navneteweyî lê tête kirin. Navê bingehîn dîyar e, lê paşnav û cure ne dîyar e. Zanyar di vê rewşê de çend rêyan didin ber xwe. Yek ew e ku navê kesê ew gulûgîya dîtîye lê bête zêde kirin. Ya din jî, ku piranî li gor vê diçin, navê cihê ku ew lê hatîye dîtin lê, zêde dikin. Ew cih dikare deverek be, bajar yan jî welatek be, yan jî navê xelkekî be. Bi vî rengî ew dibe xwedî navekî nû yê zanistî û temam. Êdî ew nav li gor wê li navenda navneteweyî ya qeydkirina navên zanistî tête nivîsin û dikeve lîsteya katalogan.

Di navên gulûgîyayan de, em dibînin ku gelek navên zanistî hene, ku di bin van navên latînî de hatine nivîsîn: *"Kurdicum, Kurdica, Kurdistanica, Carduchorum/ Karduchorum"*.

Me wisan rast dît ku em wan navan wergerînin kurdî û bikin: Kurdî/… Kurdan, Kurdistanî/ ... Kurdistanê, Kardoxî.

Bo nimûne, *"Tulipa"* heye ku bi kurdî jê re dibêjin -alal, hilale, mêlaq, lale, helal. Lê li Kurdistanê cureyek hatîye dîtin ku jê re gotine *"Tulipa Kurdica"*. Em jî vî navî dikin -*laleya kurdî*-. Heçî peyva lale ye, peyveke kevn ya îranî ye; -alaleg- paşê di farsî û kurdî de bûye -lale/ alal hwd.

Li gor vê, em li jêrê hindek ji wan wergeran pêşkêş dikin.

Beşa Kurdicum û Kurdica

latînî	kurdî
Achillea nobilis subsp kurdica	Bêwîjan kurdî
Alcea kurdica	Hêroya kurdî
Anchusa azurea var kurdica	Gûriza kurdî
Anthemis kurdica	Beybûna kurdî
Euphorbia kurdica	Xweşîla kurdî
Fritillaria crassifolia subsp kurdica	Gulşilêra kurdî
Fritillaria imperialis subsp kurdica	Gulnixwîna kurdî
Hesperis persica subsp kurdica	Qaçmûka kurdî
Linum pycnophyllum subsp kurdicum	Kitana kurdî
Nerium oleander subsp kurdicum	Rûlika kurdî

latînî	kurdî
0Ornithogalum kurdicum	Axbandira kurdî
Orobanche kurdica	Giyagurga kurdî
Phlomis kurdica	Sîvanoka /guhbeloka kurdî
Pistacia atlantica subsp kurdica	Kizwana kurdî
Plantago kurdica	Belghewêza kurdî
Prunus kurdica	Êrûga kurdî
Ranunculus kurdicus	Çûnga kurdî
Thlaspi kurdicum	Nançûka kurdî
Tragopogon kurdicus	Spinga kurdî
Tulipa kurdica	Laleya /alala kurdî

Achillea nobilis subsp kurdica
Bêwîjana kurdî

Alcea kurdica
Hêroya kurdî

Anchusa azurea var kurdica
Gûriza kurdî

Anthemis kurdica
Beybûna kurdî

Euphorbia kurdica
Xweşîla kurdî

Fritillaria crassifolia subsp kurdica
Gulşilêra kurdî

Fritillaria imperialis subsp kurdica
Gulnixwîna kurdî

Hesperis persica subsp kurdica
Qaçmûka kurdî

Linum pycnophyllum subsp kurdicum
Kitana kurdî

Nerium oleander subsp kurdicum
Rûlika kurdî

Axbandira kurdî
Ornithogalum kurdicum

Orobanche kurdica
Giyagurga kurdî

Phlomis kurdica
Sîvanoka - guhbeloka kurdî

Pistacia atlantica subsp kurdica
Kizwana kurdî

Plantago kurdica
Belghewêza kurdî

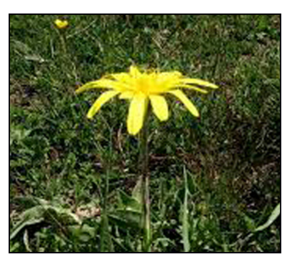
Prunus kurdica
Êrûga kurdî

Ranunculus kurdicus
Çûnga kurdî

Thlaspi kurdicum
Nançûka kurdî

Tragopogon kurdicus
Spinga kurdî

Tulipa kurdica
Laleya - alala kurdî

KURMANCÎ
MAGAZINE LINGUISTIQUE KURDE, supplément du Bulletin de liaison et d'information

Directeur de la publication : **Reşo ZÎLAN,** *Réalisation :* **M. HASSAN**

Kamuran A. BEDIR KHAN
Joséfa BERTOLINO
Kendal NEZAN

Ferhenga KURDÎ - FRANSIZÎ

PÊŞGOTIN

Ferhenga kurdî-fransizî xwedî dîrokeke dûr û dirêj a ku diçe ta salên 1930an. Di wê demê de, birayên Bedirxan, tevî hin rewşenbîrên kurd ên li Binê Xetê, dest bi tevgera nûjeniya kurmanciyê kiribûn, kovara Hawarê û pirtûkên bi alfabeya xwe ya latînî çap dikirin. Mîr Celadet li ser rêzimana kurmancî û ferhengeke kurdî-kurdî dixebitî. Mîr Kamûran jî dixwest ferhengeke kurdî-fransizî ya berfireh amade bike.

Rêzimana Mîr Celadet, piştî mirina wî ya bêwext, bi destê hevalê wî Roger Lescot hat temam kirin û di sala 1970ê de, li Parîsê, li jêr navê *Grammaire kurde (dialecte kurmandji)* çap bû. Mixabin, temenê Mîr Celadet wefa nekir ku xebata ferhenga xwe ya kurdî-kurdî bibe serî.

Mîr Kamûran di sala 1947an de li Fransayê bicîh bû, û ta 1970ê li Xwendegeha zimanên rojhilatî *(Ecole des langues Orientales)* ya Zanîngeha Parîsê profesoriya ziman û çanda kurdî kir. Mîr, di van salan de çendîn pirtûk li ser rêzimana kurdî û fêrbûna zimanê kurdî weşandin, Qur'an wergerand kurmancî û li ser ferhenga kurdî-fransizî xebitî. Hevjîna wî, Nathalie d'Ossovetzky, ku aristokrateka polonî bû û baş bi rûsî û almanî jî dizanibû ta mirina xwe, di sala 1975an de, alîkariya vê xebatê kir, nexasim ji bo ferheng û çavkaniyên rûsî.

Di sala 1978an de Mîr Kamûran jî piştî nexweşîneke kurt koça dawî kir. Berî wefata xwe jî bo ferhengê bi qasî 25.000 peyv berhev kiribûn û wergerandibûn fransizî. Lê ew di wê baweriyê de bû ku ev xebat nîvcû bû, ji çapê re ne amade bû. Dixwast ku bi hindikî peyvên ku di ferhengên Qanatê Kurdo û Bakaev de hene li ser bên zêde kirin û ferheng bi peyvên soranî û dimilî jî bên dewlemend kirin ta ku bibe ferhengeke hemî zarava û devokên kurdî.

Ev erka giran bi awayekî kete ser milên min.

Amadekirina ferhenga zimanê gelekî ku di coxrafyayeke berfireh, asê û perçekirî de belav bûye, nebûye zimanê dewletê, neketiye nav teşeyên kedî yên normên fermî, bê guman ne karê kesekî û ne jî yê çend salan e. Ji bilî bikaranîna berhevok û ferheng û çavkaniyên nivîskî, xebatên li ser zargotinê, li ser zarava û devokên Kurdistanê û yên civatên kurdî yên dervayî Kurdistanê (Xorasan, Anatolya navîn, Qefqas û hwd.) divêtin.

Ji bo destpêkê me komeke xebatê li Parîsê pêk anî. Tê de: du xwendekarên berê yên Mîr Kamûran, Joséfa Bertolino û Caroline Delassus, hevjîna Roger Lescot, Marlise Lescot, zimannasê kurd Xosrow Ebdullahî û hin welatiyên kurd ên ku li gundan mane, cotkarî, şivanî an jî pîşekarî kirine, bi kurdî mezin bûne û jiyane.

Piştî danîna Enstîtuya kurdî, bergeha me firehtir bû; me dikarî salê du caran zimannas, nivîskar û rojnamevanên kurd ên ji navçeyên cihê yên Kurdistanê bicivînin, li ser pirsên berhevkirina peyvên kurdî yên devokan, yên pîşeyan, yên klasîkên nivîskî û yên zargotiniyê û bikaranînên wan ên îdyomî û methelokî bixebitin. Xebatên *Kurmancî*, li jêr serpereştiya Reşo Zîlan, alîkariyeke hêja dan zelalkirina wateyên gelek peyv û îdyoman û bi vî awayî ferhenga me dewlemendtir kirin. Dîsa, xebata koma *Vate* li ser zaravayê kirdkî, li jêr serpereştiya Malmîsanij, û ferhenga wî, bûn bingehên peyvên dimilkî yên ferhenga kurdî-fransizî.

Di warê soranî ango kurdî ya navendî de me ferhengên kurdî-ingilîzî yên Tewfîq Wehbî û Şefîq Qezaz wekî bingeh zanî, ji wan û ji ferhengên kurdî yên pirzaravayî yên Gîwî Mukriyanî û Hejar Mukriyanî gelek sûd wergirt.

Ji dawiya sedsala XIXan vê de rojhilatnasên rûs û zanayên kurd ên sovyetî û rûsî di gelek waran de xizmeteke mezin dane pêşvebirina kurdnasiyê. Me di xebata xwe de ji Ferhenga kurdî-fransizî *(Dictionnaire kurde-français)* ya Alexandre Jaba, ku di sala 1879an de li Sankt Petersbûrgê çap bûye û ji 15.000 peyvan pêk tê, ji ferhengên kurdî-rûsî yên zanayê kurd ê navdar Qanatê Kurdo, ji ferhengên X. Bakaev û I. Farîzov gelek sûd wergirtiye her weha ji berhevokên hêja yên zargotina kurdî yên zanayên kurd Ordîxan û Celîlê Celîl.

Li Bakurê Kurdistanê jî di niv-sedsala dawîn de ferhengnasiya kurdî pêşve diçe. Piştî ferhenga Yûsif Ziyaedîn Paşa bi wergera tirkî ya M. Emîn Bozarslan, ferhengên kurdî-tirkî yên Musa Anter (1967) û D. Îzolî (1992), Zana Farqînî ferhengên mezin ên tirkî-kurdî (2000) û kurdî-tirkî (2005) amade û çap kirine ku xebatên dewlemend û hêja ne.

Ferhenga kurdî-fransizî ya li destê we yekem ferhenga bi zimanekî biyanî ye ku peyvên ji hemû zarava û devokên kurdî bi wergera wan a fransizî pêşkêşî xwendevanan dike. Tê de bêtir ji 85.000 peyv hatine civandin. Lê ji ber ku hin peyv li gor navçe û devokan bi awayên cuda tên bilêv kirin û lewre hatine dubare kirin hejmara peyvan bi qasî 70.000î ye. Me ev guherteyên devokî bi hêviya ku rojekê bi kêrî lêkolînên li ser *diyalektolojî* ango zaravanasiya kurdî bên xistin nav ferhengê.

Li gor zimanên din ev hejmareke gelek bilind û nîşana dewlemendiyeke mezin e.

Kurdî, nexasim di warên jiyana gundîtiyê, ya cotkarî û xwedîkirina pez û dewaran de, her wisa jî di warê peywendiyên civakî û merivatiyê de pirr zengîn e.

Em carina di warê wergera wan a fransizî de ketin tengasiyê. Zimanê Molière û Voltaire her çend kevn û navdar be jî, ji bo **xezûr** û **zirbav** tenê peyva *beau-père*, ji bo **xesî** û **jinbav**ê peyva *belle-mère*, ji bo **zava** û **kurhilî** *beau-frère*, ji bo **pismam**, **kurxal**, **kurmet**, **kurxaltî**, **amoza** peyva *cousin*, ji bo **dotmam**, **keçxal**, **keçmet**, **keçxaltî** peyva *cousine* bi kar tîne.

Di kurdî de bi dehan peyv li ser teşeyên simbêlan, li ser awayên serî, poz û difn, hwd hene ku li hemberî wan kêm wûşeyên fransizî hene, her weha ji bo navên kar û berxan li gor jî û temenên wan.

Di milê din de, kurdî di warên ramanî, felsefî, zanistî û îdarî de beşeke girîng a peyvên xwe ji zimanên din, bi taybetî ji erebî û fransizî deyn kiriye. Tê de çend sed peyvên yewnanî (bexdenûs, fidan, fistan, îspanax, kilîse, mengene, mermer, qanûn, qelem, hwd.) hene, lê yên tirkî pirr kêm in. Ta ku me kariye, me li ber peyvên ku ji zimanên biyanî ketine nav kurdî rîşeya wan diyar kiriye.

Lê hin peyvên reng e biyanî ketine kirasekî kurdî yê wisa lihevhatî ku reg û rêçikên rêwîtiya wan a dîrokî ji binemala wan a seretayî êdî nexuya ne, li benda lêkolînên etîmolojiyeke zanistî ne.

Piraniya peyvên kurdî *polîsemîk* ango pirwate ne. Wateya wan di nav zeman de, carna jî li gor herêm û navçeyan, li gor civatê û awayê bikaranînê diguhere. Tenê di mînakan de bikaranîna wan dikare têgihîştina wan zelal û ronak bike. Lewre me di vê ferhengê de cihekî fireh daye mînakên bikaranîna peyvan di wateyên wan ên cuda de. Ev nimûne, li gor pêdiviyê, ji çavkaniyên zargotinê, ji gotinên pêşiyan û ji kilam û stranan hatine hilbijartin.

Wekî ingilîzî, kurdî jî pirîcar merem û mebestên xwe, ziravî û nuansên xwe bi formên îdyomî îfade dike. Û me qasî pê zaniye ew îdyom berhev kirine û bi kar anîne.

Ferhengên bêkêmasî, yên ku tevahiya peyv û dewlemendiyên zimanekî bicivînin nîn in. Ferhenga me jî ne îstisna ye; wekî Xanî yê mezin gotiye ji "kemalê dûr e". Peyvên hin devokan, yên ku em ji wateya wan ne ewle bûn, yên nûçêkirî û hêj baş rûneniştî, navên hin giya û çûkan ji ber nebûna agahiyên tekûz di vê çapa yekem a ferhengê de cîh negirtin Em hêvîdar in ku xwendevan û zimannas me ji van kêmasî û şaşiyan agahdar bikin ku çapên pêşerojê kamiltir bin.

Ferheng berhema xebata gelek welatiyên kurd û dostên fransiz e. Navên hin ji wan beşdarên domdar ên xebata amadekirinê, ya xwendin û rastkirinê, di rûpela pêşî ya taybetî de hatine nivîsîn. Em ji hemiyan re ji bo keda wan, her weha ji ferhengnasê fransiz ê navdar Alain Rey ji bo pêşgotina wî, ji *Centre national du livre* (Navenda neteweyî ya pirtûkan) ya Fransayê ji ber arîkariya wê ya ji bo çapa ferhengê spasdar in.

Spasiyeke germ û taybetî ji bo dotmîra me ya wefadar Sînemxan Bedirxan ji bo hevkarî û pistivaniya wê.

Bi vê xebatê me xwast rêza xwe ji zimannas û welaparêzê kurd ê mezin Mîr Kamûran Bedirxan re nîşan bidin, amanca ku di vî warî de dabû ber xwe bibin serî û giyanê wî yê pak şad bikin.

Em hêvîdar in ku ev ferhenga ku tabloyeke berfireh a zimanê kurdî yê zindî, gelerî û edebî tevî dewlemendiyên wî yên zaravayî û devokî pêşkêş dike alîkar be ji bo xwendevanên kurd û fransizîaxêv ên din ji bo çêtir têgihîştina ziman û çanda kurdî.

Kendal Nezan

INSTITUT KURDE DE PARIS

Gulana 2017an de derdikeve

DICTIONNAIRE
KURDE - FRANÇAIS

FERHENGA
KURDÎ - FRANSIZÎ

Sous la direction
de Kendal NEZAN

Préface
d'Alain REY

85 000 entrées

Riveneuve éditions